

KÉT FOGOLY.

A népszerű regénynek immár hetedik éves változatlan sikere alkalmából közöljük az alábbi — sosem késő — kritikát.

Takács Péter budapesti úriú beleszeret — természetes, hogy beleszeret. Mondjuk egyszerűen: Takács Péter és Almády Miett (sic!). Csudálatosan finom, disztingvált emberek. S amellett szép mind a kettő. A fiú már a regény legelején (I. 6.) „sokáig elnézi az arcát” (a sajátját) egy gyógyszer-tár fekete cégtükrében, nézi az arcát, mely „kellemes és megnyerő”, igazgatja az öltözetét, mely kissé kopott, de úriás. A leány pompás kezein keresztül exponáltatik az olvasónak; kiegészítésül megtudjuk, hogy „mellei aprók, sejtelmes gyöngéd vonaluk” van (I. 32.), olyan az egész lány, mint valami egyedüli tőkeletes, ritka virág. Takács Péter, aki nem csókolt még azelőtt úrilánnyal (csak a Bunzék német kis-asszonyának „csókolt bele a szájába”), elelmékedik rajta, milyen is lehet az. „Az ilyen csókhoz, töpreng, ügyes és finom szavak, lehalkított, félbeszakított mondatok és elmélyített, átható tekintetek rejtelmes ösvénye vezet, mint valami titkos kis lugashoz”. (I. 33.) Ügyes, finom szavak, lehalkított mondatok vezetik az író. Hová?

Az első csók „idegenségében még borzasztó” Miettnek (I. 123.). De aztán „megolvadt a szája és most érezte meg először a csók észbontó ízét” (I. 126.). Az előkelő papa ott dolgozik a szomszéd szobában, Péter boldog: „a combja élén megérezte a hozzásimuló test formáit [ennek a szónak plurális-használatáról statisztikát lehetne készíteni a népszerű regényből] és a két forró kis mell ott gyűrődött fent a karjaiban” (u. o.).

Tavasz. A flört kissé túl intenzív, de még semmi „shoking”. A lehetőségek törvényes formában realizálódnak. A kisértések fenekedő sárkánya porban s így lelkiismeretünk teljes nyugalomával vehetjük tudomásul az Arno-parti szállodában végbemenő fiziológiát (I. 172 és kk.). Az író csak pontos előkészületeiben és érzékelhető eredményében ismerteti az aktust: noblesse oblige... Olasz nász: omen. Mert ami ezután következik, az hol Pietro Aretino-ra, hol D'Annunzio-ra, hol meg — Guido da Verona-ra emlékeztet. Az asszony „minden pórúsában érzi a hajnali szeretkezés eszeveszett gyönyörét” (I. 187.). A férfi sem marad el mögötte.

„Isten megfoghatatlan lénye” pedig „közelhajló” és... megnyílik előtte „az emberi sors gyönyörű értelme”:... „Ízlelétek egymás testének ízét, ebben az ízben, gerinceteken [?] átlobogva az én lelkem lángol [notabene: Isten mind-ezeket a templomban mondja —], mely így teremt életet. Szeressétek egymást és legyőzitek a halált, mert a szerelemben megnyíló testetek nedve átfolyik a végtelen életbe...” et sic porro (I. 184—85.). Vajjon ez a szerelem kiállja-e a távollét próbáját? Kitör a háború. Péter hadifogságba esik. Évekig hűséges. Miett már korán rájön, hogy ő voltaképen, ha meghányjuk-vetjük — asszony. Esténként „elnyújtóztatja pompás testét az ágyban és mint valami rajta kívül álló erő, túrja fel ágyékát az érzéki vágy”. A házasságtörés sohasem volt „shoking” jó társaságban. De minél jobb a társaság, — ügylátszik — annál kevésbé shoking: Golgonszky Iván különös, rendkívüli módon érdekes rassz-férfi, diplomata és királyi kamarás... Keveset tudunk meg ennek a szerelemnek érzéki (és egyéb) körülményeiből, de ha egynéhány olasz, francia szerelmi regényt olvastunk, nem is vagyunk rászorulva. Nehéz a sora a hadiözvegynek: fogoly ő is. Igen természetesnek érezzük az egész folyamatot, szinte unalmasan termé-

szetesnek. A jegyesség lüktető crescendo-ja, a mézeshetek fortissimo-ja után ez a szerelem nem hoz másvalamit, újat. Akármilyen furcsa legény is Golgonszky „kegyelmes úr“, ő csak megelégtöjje egy fölöttébb határozott szükségletnek. Vívódás? Ez is van a regényben, de inkább dominál az unalom. Takácsné Miatt nem tud mit kezdeni az idejével, „érzelmeivel“. „Azután“ pedig: borsószik a háta, ha az ura esetleges hazatérésére gondol. Igaz: egyszer öngyilkos akar lenni. Fiziológia: a nőorvos igen nagyon megkínozza szegényt; a fájdalom mocs-kától akar menekülni ez az ápolat „pompás“ asszony.

Vajjon mi történik a másik fogollyal? Lassan beleilleszkedik a szibériai tábor életébe, sötétén fáj neki felesége hiánya, égeti a féltékenység. De ösztön-szerűleg, nem unalomból és érzéki nyughatalanságból, hanem szociálisan, lélek-teljesen erotikus szükségletétől indíttatva házasságot köt egy kedves, szelíd orosz leánnyal. Nem is szerelmes.

Minek is ez a nagy szó ennek az elszomorítóan, csüggesztően természetes fenoménnek a megjelölésére? Szerény nézetünk szerint Péternek Linácskával való erotikus barátsága a regény legjobb fejezete. Egyébként is: a fogolytábor leírása, ha olykor lehangolóan tárca- és színes-riport ízű is, nagyjából sikerült. A magárahagyott közösség heroizmusát azonban nem lehet síma és finom mondatokkal felidézni. A bolsevizmus rángó élményét csak okos, áttetsző, mondhatnók, ismertető stílusköntösében látjuk viszont a könyv lapjain.

De térjünk vissza Budára. Nincs mit mondani. Se nekünk, se az írónak. Halljuk: „Mire rendelte Isten az ő nehéz, selyem haját, gyöngéd, fehér kebleit, lágyvonalú csipőjét és egész testének remek szépségét, ha nem a szerelemre?“ (II. 324.) Péter hazatérését jelenti valami iroda. Dermedtség. Majd, mikor megtudja az asszony, hogy férje elpusztult, valami ideges összeomlás következik. Kiheveri az ember. És él tovább, lehetőleg jól. Itt következik a szerző legkülönösebb írói mutatója. Így kezdi az utolsó fejezetet: „Öt esztendő mult el azóta...“ Láthatók Miatt és Golgonszky, mind boldog szülők. Figyelmeztet az inas, hogy Miatt „Kegyelmes asszony“. Filmekben szokás az ilyesmi. Inkább csak a régifajtaiban. De azért meggondolandó: Marlene Dietrich, mint ex-démon és boldog családanya. Lélekemelő volna. Miatt nem tagadhatja meg a „kegyelet adóját“ Pétertől: urával, annak autóján, amolyan nagyvilági módra ellátogat Tobolszkba, hogy felvirágozza volt férje sírját. Természetes, hogy Linácska háza mellett vizet az útjuk. Tabló: Péter gyermeke az udvaron, özvegy párja csuporral a kapuban. És az autó pora egy darabig még ott áll az országút felett. Az olvasó felsőhajt és elérékenyülten teszi le a könyvet. Borúra derű, továbbá milyen szép is, ha az embert nem teszi érzéketlenné a boldogsága.

*

Hogyan írta meg a szerző ezt a regényt és mivégre? Először is: jól írta meg. Olyan jól, hogy szinte kedve kerekedik az embernek valami darabos és elrajzolt írást kezébe vennie — pihentetőnek. Egyszerűbb, disztíngáltabb stí-laris eszközökkel nem lehetett volna megoldania sokrétű feladatát. Nem lehet ügyetlenségen rajtakapni: enyhe eleganciával hajladoznak a szépívű mondatok, vagy, ha kell, keményen illeszkednek együvé, vagy, ha úgy illik, szaggatottan bukdácsolnak, lelkendeznek. Nincs az a milió-festés, az a szituáció-rajz vagy természeti jelenítés, ami zavarba ejtené az író-t. Néhol egészen feltűnő, micsoda realiztikus képzelete van.

De... Látszik, kínosan megérik, hogy ez a símulékony, biztos írnitűdás nem egyéb, mint rutin — persze a legjavából. És ha az ember ezt fölfedezte,

nincs az a műgond, ami elviselhetővé tenné pl. a Takácsné kispolgári interieur-jének leírását, vagy Szűcs Pali rokonszenves otrombaságának, Olga lázadó bűnbeesésének, vagy a cár tragikus „rab-gólyai“ életének a rajzát. Fatálisan felszínes ez az irmitudás, felszínes még a testi szerelem „dallásában“ is. (Nem az „erotika“ bánt, hanem az, hogy ez az erotika könnyű, üres.) Az író mindent meg tud mondani. Nem vonatkozik rá A d y mélységes szava: „fagy és fátum fogja a számat...“ Csak azt mondja, amit mond; nincs titokzatos folytatódása az olvasó lelkében. Fétis ez a stílus: nincs mögötte a Láthatatlan.

A második kérdés: mivégre írta meg a szerző regényét? Hirtelenében e válasz tolu: nem tudom.

De talán ebből a negatívumból holmi fények vetődnek a munkára. A legközelebbfekvő föltevés: meg akarta írni a szerelem szükségességét, mindenhatóságát, fenségjogát. De ehhez a szerelmet kellett volna megírnia mindenekelőtt. Sikerült megmutatnia a következőt: „nagyon jól esik az embernek, ha van erotikus, sőt szekszuális partnere, ennek ellenkezője pedig nem esik jól...“ De hiszen ezt a „morált“ nem kell regényből tanulni, ezt minden zsúr-habitué ismeri. (De úgylátszik, újra meg újra szereti hallani: a könyv kilencedik kiadásánál tart.) Vagy tán emléket akart állítani egy színes, szomorú életnek? Lehet, csak-hogy az a kérdés, ránk tartozik-e ebben a formájában? Lírává, vagy vizióvá mélyítette, remegtető, vagy megrázó értelmét adta volna... Ehelyett: ügyes, kissé édeskésen szórakoztató, enyhén (?) csiklandozó történetet adott, melyből hiányzik mindennemű mélyebb állásfoglalás. És miután a „fehér“ és „keresztény“ Z i l a h y Lajos a társadalmi bon-ton ellen voltaképpen nem vét ebben a választékos regényben, szerencsésen megmenekült attól a anathemától, mely a „budapesti irodalmon“ súlyosodik.

(Szeged.)

Szeri Endre.

MADÁCH ÉS NAPOLEON.

Gy. J u h á s z László írta *Madách és Lamartine* című cikkében (Szépművelés, 1931: 181): „Hugo bálványának, N a p o l e o n n a k még a neve sem fordul elő a tragédiában“. A cikk megjelenése után T o l n a i Vilmos arról értesített, hogy az *Ember tragédiája* tizennegyedik színében, a 3895. sorban a következőket írja M a d á c h:

Mi lesz N a p o l e o n, ha büszke célját
Nem egy nép vére egyenlíti ki?

Köszönettel regisztráljuk ezt a tényt, amely megdönti Gy. J u h á s z Lászlónak állítását. A *Madách és Lamartine* című cikknek egyébként — amely a szerző disszertációjának egyik lényegesen bővített és továbbfejlesztett fejezete (v. ö. *Un disciple du romantisme français*, Szeged, 1930) — csak fokozza értékét ez a módosítás, mert még egy szállal a francia romantikához fűzi M a d á c h o t. A kérdéssel kapcsolatban fölvehetjük a kérdést: mért nincs a magyar klasszikusoknak indexszel ellátott kiadása?

(Szeged.)

Z. B.